

УДК 929Гіренко:[59:069](477)

ТЕРІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕОНІДА ГІРЕНКА

Ігор Загороднюк

*Національний науково-природничий музей НАН України
вул. Богдана Хмельницького 15, Київ, 01030 Україна
E-mail: zoozag@ukr.net*

Theriological Research by Leonid Hirenko. — **Zagorodniuk, I.** — Information on research directions, developed by a Ukrainian researcher of rodent ecology L. Hirenko (1918–1975) is presented. This scientist worked at the Institute of Zoology of the USSR Academy of Sciences from 1947 to 1975 in the Department of Animal Ecology, Department of Vertebrates, and later at the Museum's Department and the Department of Scientific and Technical Information. His relatively small scientific contribution (about 20 publications) is offset by their importance and value of the samples he collected. His most important works are the studies of ecology and distribution of the European pine vole, black rat, garden dormouse, and articles on fur coloration of ground squirrels and regulation of rodent abundance using poison baits. Within Hirenko's legacy, there are two memorial articles, dedicated to Prof. V. Vasilenko and Prof. M. Sviridenko. He also contributed the organizing and curation of zoological collections of the National Museum of Natural History of Ukraine and exhibitions (windows) on the display in the hall of mammals, the first 7 years of the journal "Vestnik Zoologii", where he was a scientific editor, establishing of Laboratory of Protection of Terrestrial Vertebrates.

Key words: Leonid Hirenko, biography, rodents, animal ecology, Ukraine.

Теріологічні дослідження Леоніда Гіренка. — **Загороднюк, І.** — Наведено відомості про напрямки досліджень, які розвивав український дослідник екології гризунів Л. Гіренко (1918–1975). Цей науковець працював в Інституті зоології АН УРСР у відділі екології тварин, відділі хребетних, музейному відділі та відділі науково-технічної інформації у період 1947–1975 років. Його невеликий науковий доробок (відомо близько 20 публікацій) компенсується важливістю його публікацій та цінністю зібраних ним колекційних зразків. Найважливішими його працями є дослідження екології та поширення норичі чагарникової, пацюка чорного, жолудниці європейської, праці щодо забарвлення ховраха та за темою регуляції чисельності гризунів з використанням отруйних приманок. У доробку дослідника є дві меморіальні статті — про проф. В. Василенка та проф. П. Свириденка. З ім'ям цього науковця пов'язані впорядкування зоологічних фондів та фондосховища Національного науково-природничого музею України та вітрин в залі ссавців, перші 7 років видання журналу «Вісник зоології», в якому він був науковим редактором, становлення Лабораторії охорони наземних хребетних.

Ключові слова: Леонід Гіренко, біографія, гризуни, екологія тварин, Україна.

Передмова

Леонід Гіренко (1918–1975) — український дослідник екології гризунів середини ХХ ст. Вся наукова діяльність Леоніда Леонідовича була пов'язана переважно з Відділом екології тварин Інституту зоології АНУ (ІЗАН), а його дисертація була присвячена порівняльній екології різних видів полівок (Arvicolidae). У 1960-х роках Л. Гіренко був вченим секретарем Інституту зоології АНУ (ІЗАН), у подальшому — співробітником Лабораторії охорони тварин ІЗАН та науковим редактором «Вісника зоології». Біографічні деталі вкрай фрагментарні. Відомо, що він був киянином. Його старший двоюрідний брат, Петро Іларіонович Гіренко, був таксидермістом Зоологічного музею Київського державного університету (нині КНУ імені Т. Шевченка), і ці брати, за переказами, були родичами проф. М. Воїнственського.

Літописи розвитку зоології залишили нам дуже мало відомостей про Л. Гіренко. Б. Мазурмович (1972) у огляді розвитку зоологічних досліджень в Україні лише один раз згадує цього дослідника, зазначаючи, що «В Інституті зоології АН УРСР успішно розвиваються еко-

лого-фауністичні дослідження амфібій і рептилій (В. І. Тарашук, М. М. Щербак), птахів ([В. П. Жежерін]¹), гризунів (Л. Л. Гіренко) та ін.»².

Попри це, ім'я цього дослідника неодноразово згадується в літературі, зокрема і в публікаціях автора щодо екології та поширення окремих видів лісових гризунів (напр., Загороднюк, 1992, 1996 та ін.). У авторефераті дисертації І. Сокура (1961) ім'я Л. Гіренка поставлено в один ряд з іменами інших відомих дослідників ссавців: «Інститутом зоології АН УРСР проведено низку комплексних експедицій до Полісся, Лісостепу, Степу та Кримської області. У цих експедиціях брав постійну участь і автор цієї дисертації. Одночасно екологію гризунів вивчали М. Калабухов, П. Свириденко, Н. Ладигіна, В. Абеленцев, Л. Гіренко ...».

З працями Л. Гіренка автор познайомився при підготовці власної дисертації, коли з'ясувалося, що 40 років перед тим ті самі групи гризунів у тому самому відділі ІЗАН докладно досліджував Леонід Гіренко. Професор Сокур, який у своїх бесідах неодноразово згадував «Льоню Гіренка», тоді передав мені для опрацювання картотеку протоколів розтину гризунів, власне ту її частину, що стосувалася підземних нориць, які мене зацікавили, а також серію черепів і шкірок цих нориць, зібраних Л. Гіренком. Пізніше довелося познайомитися з працями Гіренка про чорного щура і про садового вовчка, а також з проблематикою вивчення екофізіології, якою з посиланням на методики Гіренка займалися колеги по відділу, та проблематикою застосування проти гризунів-«шкідників» фосфіду цинку, чим цікавилися колеги-екологісти і чим також певний час предметно займався Л. Гіренко. Ця постать мене зацікавила. На щастя, знайшлися старші колеги, які з ним працювали, знайшовся комплект відбитків його наукових праць, знайшлася й особова справа науковця.

У спадок від Л. Гіренка залишилося не багато матеріалів: 20 публікацій (1939–1974 рр.), 15 статей до УРЕ (Української радянської енциклопедії), невеликі збори різних видів ссавців (в ННПМ), колекція чагарникових нориць (у автора) та частина робочих матеріалів (зберігаються у І. Поліщука)³. Проте висока якість його досліджень захоплювала.

Отже, цей нарис присвячений досліднику екології гризунів Леоніду Леонідовичу Гіренку (12.11.1918 — 4.01.1975), учню академіка Павла Свириденка, світлій і фаховій людині, яка все своє життя присвятила зоологічним дослідженням, пропрацювавши в Інституті зоології АН України майже 28 років, від вступу до аспірантури у вересні 1947 р. до смерті в січні 1975 р. При підготовці цього нариса використано дані з публікацій Л. Гіренка, бібліографічні добірки, впорядковані бібліотекою ІЗАН, спогади старших колег, які працювали в ІЗАН разом з Л. Гіренком, етикеткові матеріали на зразках в Зоологічному музеї ННПМ, особова справа Л. Гіренка, що зберігається в Архіві ІЗАН.

Біографічні деталі

Леонід Гіренко народився 12 листопада 1918 р., у Києві, у сім'ї лікаря⁴. Мав двох братів, у віці 17 років (1935) залишився без матері. Із 1926 до 1936 р. навчався у школі, після чого зразу поступив на біологічний факультет Київського державного університету (нині Київський національний університет ім. Т. Шевченка).

¹ В оригіналі вказано «В. І. Тарашук» (другий раз поспіль), проте припускаю, що це описка, і мова могла йти про В. П. Жежеріна (1910–1994), який 1970 р. захистив дисертацію про орнітофауну Полісся.

² Автор підписувався у статтях, виданих українською мовою, як «Гіренко» (публікації 1939, 1950, 1952, 1960 рр.), так і «Гиренко» (1955, 1956, 1957); Б. Мазурмович (1972) згадує дослідника як «Гиренко».

³ У архіві І. Поліщука (особ. повід.) є, зокрема, такі матеріали: конспекти про чагарникову полівку; карточки експериментів по реакції звичайних полівок на введення меркаптофоса; зошит з результатами експериментів щодо споживанню кисню норицею рудою та мишею жовтогрудою (тварини були здобуті в Лумшорах і на Полонині-Руна Перечинського р-ну Закарпатської обл., 1958 р.). Ці матеріали було передано І. Поліщуку з відділу популяційної екології наземних хребетних ІЗАН при комплектуванні багажу експедиції 1978 р. до Асканії-Нова, де тоді розміщувався стаціонар цього відділу.

⁴ В особовій справі точніші дані відсутні, проте за сумою збігів ясно, що його батьком був відомий київський отоларинголог Гіренко Леонід Іларіонович (1882–1972), який працював у Київському медичному університеті у 1920–1963 рр. і був там завідувачем кафедри отоларингології у 1938–1939 рр. (Мітін та ін., 2011).

Його зростання в науці відбувалося під керівництвом проф. Володимира Артоболевського, який в роки навчання Л. Гіренка в університеті завідував Зоологічним музеєм КДУ і залучав до зоології студентів. У нарисі про В. Артоболевського Т. Атемасова та І. Кривицький (1999 а) відмічають, що «У довоєнні роки в Музеї під керівництвом В. Артоболевського працював студентський гурток, члени якого виїжджали в експедиції по Україні (К. Шкільний, Л. Гіренко и др.)» (с. 60). Виходячи з опису біографії його співучня К. Шкільного (Атемасова, Кривицький, 1999 б), він спільно зі К. Шкільним, І. Горбатюком та М. Губаревим був відряджений Радою Зоологічного музею КДУ до Чернігівщини для дослідження фауни р. Сож та Дніпра. Ця експедиція відбулася 1937–1938 р. і була присвячена дослідженням птахів і ссавців (відомо, що птахів зібрано 156 зразків: Атемасова, Кривицький, 1999 б). У збірці студентських наукових праць КДУ за 1939 р. Л. Гіренко зі К. Шкільним опублікували працю «Матеріали до фауни птахів і звірів північного Наддніпров'я Чернігівщини» (Шкільний, Гіренко, 1939)¹.

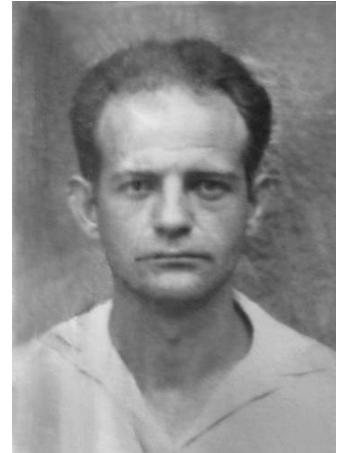

Рис. 1. Леонід Гіренко. Фото з особового аркуша з обліку кадрів в ІЗАН від 12.07.1947.

Гурткова робота захопила його, і відтоді він зв'язав своє життя із зоологією.

1941 року, після закінчення 4-го курсу, поїхав на практику на узбережжі Баренцового моря, де його й застала війна. Повернувся до Києва, коли КДУ готував евакуацію, свідомо пішов до РВК і мобілізувався. Під Кременчуком потрапив в оточення і 1,5 місяці був у таборі полонених, після чого був відпущений. Під час окупації працював лаборантом у різних медзакладах Києва (Лабораторія клінічних аналізів, НДІ експериментальної медицини, Київська дезінфекційна станція). Зразу після звільнення Києва добровільно пішов у військову частину на нову мобілізацію і був у війську до жовтня 1945 р.², а вже з II семестру 1945–1946 навчального року відновлений в КДУ як студент 4-го курсу біофаку, який закінчив 1.07.1947 р. Тоді ж, після звільнення з війська був нагороджений медаллю «За перемогу над Німеччиною» та грамотою від командування Першого Українського фронту.

Попри це, полон і перебування в окупованому Києві йому надалі не раз були пригадані, і подальші часті проблеми, які йому створювало партійне та адміністративне керівництво ІЗАН, мали, як розповідають старші колеги, просте пояснення: «був у полоні й окупації». Ще однією причиною подальших негараздів могло бути захворювання Л. Гіренка, яке з роками тільки прогресувало — псоріаз, якого непросвічені люди жажалися.

Після закінчення КДУ, з 1 вересня 1947 р. Леонід Гіренко стає аспірантом Відділу екології тварин Інституту зоології АНУ (нині Відділ популяційної екології), з яким були пов'язані його формування як фахівця і значна частина подальшого наукового життя. Приблизно того ж року одружився на випускниці хімфаку КДУ, і 1948 р. дружина Галина Сергіївна народила йому сина Сергія³. Проживали вони разом із тещею в Києві по вул. Артема, 33, кв. 22 (облікова картка 1947 р.). Керівником аспірантури був проф. Павло Свириденко⁴. Разом з ним до аспірантури поступив відомий надалі герпетолог Володимир Тарашук.

Аспірантура тривала до 1950 р., проте тодішній директор інституту акад. В. Касьяненко ставився до аспіранта упереджено, що могло бути пов'язано з його перебуванням у полоні та

¹ К. Шкільний 1939 р. був студентом 4 курсу (Атемасова, Кривицький, 1999 б), тобто на курс старшим. Цікаво, що за два роки перед тим вийшла книга М. Шарлеманя про фауну звірів та птахів Чернігівщини (Шарлемань, 1936), і молодим дослідникам, очевидно, доручали вивчити не досліджені попередниками райони.

² У війську Л. Гіренко був з 13.08.1941 до 03.09.1941 р. (південний фронт) та з 15.11.1943 до 20.10.1945 р. (1-й Український фронт) (за даними з особової справи, що зберігається в архіві ІЗАН).

³ На час написання нарису йому має бути 66 років, проте про нього нічого не відомо. Дівоче прізвище дружини — Висоцька. Пошуки близьких родичів Л. Гіренка були марними.

⁴ Павло Олександрович Свириденко (20.03.1893 — 25.12.1971) тоді вже був член-кореспондентом, а з 1947 р. (у віці 54 роки) обраний академіком АН УРСР. Очолював Відділ екології ІЗАН у 1947–1955 рр.

в окупованому Києві (проте, це лише припущення). Леоніда Гіренка було відраховано з аспірантури (офіційно з 25.06.1950, у зв'язку з її закінченням) і взято на посаду молодшого наукового співробітника Відділу екології тварин (24.04.1950). З огляду на кількість та якість публікацій Л. Гіренка в ті роки і враховуючи постійну та явну підтримку його досліджень з боку П. Свириденка (спільні публікації і представлення кількох статей до «Доповідей АН»), напевно не якість досліджень турбувала директора.

1951 року (20.09) Л. Гіренко успішно пройшов атестацію на відповідність посаді м. н. с. Відділу екології ІЗАН. Невдовзі, 15 лютого 1952 р. з'явилася постанова Президії АН (!) про те, що Л. Гіренко атестований на посаді молодшого наукового співробітника, підписана віцепрезидентом АН академіком М. Семененком. Займаючись прикладними темами, Леонід Леонідович зміг закінчити свою дисертацію і захистив її 30 березня 1954 р. Проте, наполегливість директора мала результат: в останній рік аспірантури (1950) ним було написано (підписано) характеристику на «неспроможного» аспіранта, що врешті підтримали Вчена рада ІЗАН, а згодом, через 4 міс. після успішного захисту Л. Гіренко дисертації (31.07.1954), підписав доволі негативну характеристику його як робітника, через що Л. Гіренко написав заяву на звільнення з 1.08.1954, що згадано в тій самій характеристиці. Ця заява не мала «ходу», і він залишився молодшим науковим співробітником Відділу екології ІЗАН.

1959 року Л. Гіренко став молодшим науковим співробітником Відділу фауни хребетних тварин ІЗАН. Робота йшла добре, і вже в наступній характеристиці, датованій 27.01.1961 р., той самий директор ІЗАН В. Касьяненко¹ написав позитивну характеристику, перефразувавши всі «ні» на «так», проте вкотре, як і у попередніх характеристиках, не забув згадати про хворобу дослідника, яка начебто не дає можливості йому працювати, зазначивши при тому, що з усіма задачами Л. Гіренко справляється. Восени того ж року (16.10.1961) його перевели на посаду старшого наукового співробітника (наказ в. о. директора проф. С. Манзія).

Кілька років Л. Гіренко був на посаді Вченого секретаря ІЗАН. Постанову про його призначення на цю посаду Президія АН ухвалила 16 лютого 1962 р. (на підставі рішення бюро Відділу біологічних наук АН). Виконуючим обов'язки вченого секретаря ІЗАН, згідно з наказом в. о. директора ІЗАН С. Манзія, він став з 1 січня 1962 р. (за директорства того самого В. Касьяненка) і пробув на цій посаді до початку 1964 року, коли його на цій посаді змінив В. Колибін. Серед інших, його підпис був на авторефераті дисертації такого славного палео-теріолога, як Володимир Свистун (1963)².

13 лютого 1963 р. за клопотанням Вченої ради ІЗАН (голосування 25 січня 1963 р.) бюро відділення біологічних наук Президії АН УРСР (за підписом чл.-кор. В. Топачевського³) подало клопотання до Президії АН про присвоєння Л. Гіренку звання старшого наукового співробітника за спеціальністю «зоологія», і того ж 1963 р. Л. Гіренко отримав це вчене звання, що стверджено Постановою Президії АН від 22 березня 1963 р.

У 1964 р. він проживав за адресою: «Ново-Окружна, 3а, кв. 8» (картка 1964 р.)⁴.

З 28 січня 1964 р. Л. Гіренка звільнили (за його власним бажанням) від обов'язків вченого секретаря ІЗАН і тим самим наказом Президії АН перевели на посаду в. о. старшого наукового співробітника Відділу хребетних. Аналогічний наказ по ІЗАН був підписаний в. о. директора ІЗАН (надалі директором) П. Мажугою. Вже 27 травня того ж року він посів цю посаду як обраний за конкурсом (одночасно із М. Щербаком, який посів таку саму посаду у тому ж

¹ Другий підпис поставив голова місцевого комітету, який був співучнем Л. Гіренка по аспірантурі, — Володимир Тарашук (1922–1987). Можна припустити, що саме завдяки йому характеристика була «м'якою».

² Володимир Іванович — автор опису і повної реконструкції кістяка найбільшого наземного ссавця планети — Динотерія гігантського, *Deinotherium giganteum* Каур, 1829 (Свистун, 1974).

³ У подальшому Вадим Топачевський — академік НАН України, засновник та голова Українського відділення Всесоюзного теріологічного товариства АН СРСР.

⁴ У 1970-х він Л. Гіренко жив по вул. Коротченка, на її початку (Є. Скоморовська згадує, як під час його хвороби їздила до нього з редакційними справами). Відомо, що вул. Д. Коротченка (з 1969 р.) — це частина кол. Новоокружної, з 1993 р. її перейменовано на «Олени Теліги»; тобто адресу він не змінював.

Відділі хребетних). Після цього (дата не відома¹) Л. Гіренка та низку інших співробітників цього відділу перевели до Музейного відділу, який відокремився від Відділу хребетних (надалі Музейний відділ став Зоологічним музеєм ім. М. Щербака у складі ННПМ).

1967 року при ІЗАН було започатковано нове видання — «Вісник зоології». Ця ідея прийшла разом з новим директором, І. Підоплічком, який і став головним редактором нового журналу². Вже 16 лютого 1967 р. Л. Гіренка перевели до Сектора науково-технічної інформації ІЗАН, який опікувався новим виданням. Леонід Леонідович став науковим редактором «Вісника зоології». Проте журнал був лише однією з задач на інформаційному фронті АН: впорядковувалися тематики наукових робіт, інформація про передові досягнення науки. В задачі Л. Гіренка входила підготовка демонстраційних матеріалів про досягнення Інституту для павільйону «Наука» на Виставці досягнень народного господарства. З цим він успішно справлявся, що відмічено в одній із характеристик в особовій справі науковця.

У характеристиці, підписаній І. Підоплічком бл. 1969 р.³, коли Л. Гіренко вже працював у Секторі науково-технічної інформації, зазначено, що Л. Гіренко є автором 17 наукових праць і 15 статей для Української радянської енциклопедії⁴. Відмічено також, що праці Л. Гіренка присвячені теоретичним дослідженням з екології маловивчених видів гризунів, динаміки їх чисельності, методикам досліджень, а також питанням регуляції чисельності шкідливих гризунів. Зазначено, що результати досліджень регулярно доповідаються на конференціях і нарадах. Вказано також, що в останні роки Л. Гіренко веде дослідження внутрішньовидової мінливості еколого-фізіологічних особливостей гризунів, широко застосовуючи експериментальні методи. Існує докладний звіт Л. Гіренка про його роботу, датований 9.12.1969 р., зміст якого описано нижче. Звіт включав інформацію про доробки автора за трьома «розділами»: про наукову роботу у Відділі хребетних, про роботу в Музейному відділі та про роботу в Секторі науково-технічної інформації (вкл. й редакцію «Вісника зоології»).

Весною 1970 р. (14.04) рішенням Вченої ради ІЗАН він був переобраний на посаду с. н. с. («на пів-ставки») на новий термін (назва відділу у виписці не вказана), що надалі підтверджено рішенням бюро Відділу загальної біології АН УРСР від 8.06.1970 р. про затвердження Л. Гіренка на посаді старшого наукового співробітника Відділу науково-технічної інформації ІЗАН «на повний строк п'ять років». Очевидно, що вирішення питань щодо роботи Л. Гіренка було пов'язано з тим, що такий відділ мав опіку керівництва АН, оскільки займався реєстраціями наукових тем, звітами, матеріалами для виставок досягнень АН та виданням журналу. Все це напевно мало в ті часи особливе значення і особливий контроль.

Навесні 1974 р. Л. Гіренка перевели на посаду с. н. с. до новоствореної Лабораторії охорони наземних хребетних⁵ (наказ директора ІЗАН В. Топачевського 16.05.1974), і ця лабораторія, очевидно, була його останнім місцем його роботи в ІЗАН.

Пішов Леонід Гіренко з життя 4.01.1975 р., у віці 56 років. Похований на Берківцях.

¹ Це було в період 1964–1965 рр.: звіт був за період від 1964 (або 1965) р., а «Зоологічний музей» як неструктурну лабораторію створено при Відділі хребетних 1963 р., і він став окремим відділом ІЗАН 1965 р. (завідувач — М. Щербак) (Зоологический музей..., 1981: 32).

² Іван Григорович 1965 року повернувся до ІЗАН з редакції УРЕ, де працював заступником головного редактора. Робота в редакції УРЕ та широке залучення до роботи над енциклопедією колег-зоологів (у тому числі 15 нарисів підготував Л. Гіренко), а також власний стрімкий злет (1958 — заступник головного редактора УРЕ, 1961 — член-кореспондент АН, 1965 — заслужений діяч науки, 1967 — академік-секретар Відділення загальної біології АН, академік АН) сприяли ідеї відкриття нового журналу. Леонід Гіренко, який добре зарекомендував себе на посаді вченого секретаря ІЗАН, став редактором. Разом з І. Підоплічком з УРЕ до «Вісника» прийшла О. Сенченко, яка й стала відповідальним секретарем редакції.

³ Точна дата не відома, рік уточнено за збігами описів окремих доробків Л. Гіренка в цій характеристиці та у звіті Л. Гіренка від 9.12.1969 р. (очевидно, 5-річний, тобто за 1964–1969 рр.).

⁴ У списку наукових праць Л. Гіренка від 11.12.1967 р. відзначено також, що ним підготовлено Карту зоологічних досліджень в Україні для Атласу природних ресурсів УРСР (без бібліографії).

⁵ Кількома роками пізніше (1977) Лабораторія увійшла до складу Відділу експериментальної екології, який з того часу отримав назву «Відділ популяційної екології та охорони наземних хребетних» (Отдел..., 1981). З 1974 р. (до бл. 1990 р.) цією лабораторією керував А. Федоренко (Відділ..., 2005).

Наукові доробки

Цікавою деталлю досліджень Л. Гіренка є виразний зв'язок його досліджень з переважно лісовими видами гризунів. Це особливо помітно на фоні потужної бібліографії і тематики дисертаційних досліджень повоєнних років, які у своїй більшості були пов'язані з видами-шкідниками сільського та лісового господарства, зі змінами фауни внаслідок розбудови системи лісосмуг та лісових масивів у степу, а далі — з меліорацією. Проте, згодом і Л. Гіренко не уник участі у подібних експериментах (далі), хоча очевидно, що його значно більше цікавила популяційна екологія гризунів та, певною мірою, фауністика.

Одним з перших фахових досліджень Л. Гіренка, яке вилилося у велику спеціальну публікацію (Гіренко, 1950), стало вивчення історії розселення і зникнення пацюка чорного (*Rattus rattus*) — одного зі знакових видів ссавців європейської фауни. Очевидно, витоком цього дослідження стало те, що свої перші дослідження Л. Гіренко проводив на Поліссі, де дотепер збереглися поселення цього виду, надалі досліджені й автором (Загороднюк, 1996). Цінність цього дослідження полягала як в описі історичних змін ареалу цього виду, так і в самому факті змін ареалів, до того фактично не досліджених, а також у зв'язці цього дослідження з низкою праць попередників, у тім числі П. Паласа, К. Кеслера, О. Черная та ін.

Збережені дотепер колекційні зразки, зібрані Л. Гіренком (як в ННПМ, так і в робочій колекції автора) засвідчує широку географію поїздок цього дослідника. У цих колекціях є, зокрема, зразки *Terricola subterraneus* з Київщини та Івано-Франківщини (Загороднюк, 1989); з публікацій відомі збори чагарникових нориць з різних районів правобережного Лісостепу і Полісся. Варто сказати, що цьому унікальному виду підземних гризунів він приділяв особливу увагу (Гіренко, 1952, 1960) і, очевидно, цікавився ним завжди. Згідно з його публікаціями та каталогами колекцій, Л. Гіренко проводив дослідження в окол. с. Пилиповичі біля Новоград-Волинського на Житомирщині, в окол. Києва (база Інституту зоології «Теремки»), у заповіднику «Олександрія» у Білій Церкві (за: Гіренко, 1952). Варто нагадати, що чагарникову норицю ("*Pitymys*" *subterraneus*) вперше описано для України лише 1922 р. (Виноградов, 1922), і цей вид довгий час реєстрували тільки в пелетках сов (Підоплічка, 1937).

Звертає на себе увагу послідовність автора у дослідженні гризунів лісових екосистем, при тому в черговий раз не на злободенні теми прикладної науки, що вимагали директивні документи «партії й уряду». Він повертався до теми вивчення фауни (переважно окремих найменш досліджених видів), поза темою «боротьбістики», неодноразово (напр., Гіренко, 1950, 1952, 1960, 1967 в, 1971). Те саме варто сказати про пацюка чорного (*Rattus rattus*), про якого в Україні докладно ніхто нічого не знав від часів М. Кеслера, О. Черная та О. Завадського, і докладний опис якого Л. Гіренко опублікував ще 1950 р. (Гіренко, 1950)¹. Ця праця може бути віднесена до візрцевих оглядів стосовно видів ссавців зі складу фауни України.

Його цікавили різні об'єкти, не лише нориці, і він принагідно збирав матеріали щодо інших груп ссавців. Зокрема, у фондах ННПМ, окрім нориць, є зразки ссавців, зібрані Л. Гіренком 1949 року в Новоград-Волинському районі Житомирщини (с. Пилиповичі, 23.06.49, *Talpa europaea*), 1951 р. в Нікопольському р-ні Дніпропетровщини (с. Покровське, 22.05.51, *Vespertilio murinus*), 1952 р. у Снігурівському р-ні Миколаївщини (окол. с. Снігурівка, 6.07.52, *Sicista subtilis*) тощо. Докладний аналіз зоологічних колекцій, в яких можуть зберігатися зразки, зібрані Л. Гіренком, ще має бути зроблений, з увагою до місць і дат знахідок. Ці матеріали, датовані 1949–1952 рр., напевно збиралися паралельно з іншими задачами, які стояли перед дослідником. Після перебування в аспірантурі (див. вище) його залучали до різних науково-прикладних тем, які виконував відділ П. Свириденка. Зокрема, в цей період ним спільно з П. Свириденком опубліковано працю експериментального характеру — про значення нюхового рецептора гризунів при пошуку поживи (Свириденко, Гіренко, 1951). Проте основні його дослідження стосувалися популяційної екології гризунів.

¹ Можна припустити, що ця праця була підготовлена у розширення знань щодо цього виду після ознайомлення з оглядом А. Аргіропула (Аргіропуло, 1940), тим паче, що перед війною Л. Гіренко працював в експедиції на Поліссі (Чернігівщина) в місцях мешкання цього рідкісного виду гризунів.

Проведені Л. Гіренком дослідження екології лісових видів нориць — підземної, рудої та звичайної — завершилися підготовкою дисертації кандидата біологічних наук, і 1954 року ця праця була захищена в Інституті зоології АНУ (керівник — П. Свириденко). З новизни цієї роботи варто відмітити з'ясування того факту, що середовище існування виду (в ряду від лісових до польових) з відповідним рівнем стабільності умов існування визначає характер динаміки чисельності популяцій та амплітуду її коливань. Автором описано аутоекологічні особливості досліджених видів нориць, у т. ч. із застосуванням актографу для аналізу добової активності та талькових присипок у норах для ідентифікації зловлених пастками тварин, досліди з підбором приманок. Ці дослідження було проведено в терені, в Київській та Житомирській областях, а лабораторні і стаціонарні досліди — на експериментальній базі Відділу екології тварин ІЗАН у заповіднику «Олександрія» (Біла Церква) (Гиренко, 1954).

Попри очевидну прикладну спрямованість (основи прогнозування спалахів чисельності гризунів як потенційних шкідників), дисертаційна робота Л. Гіренка мала і дотепер має теоретичне значення, оскільки обґрунтовує відмінності в екології та динаміці популяцій різних видів однієї родини залежно від типових для них біотичних умов середовища. Фактично ним було показано, що хід та амплітуда динаміки чисельності у нориць (і загалом гризунів) є видоспецифічними, що популяційні цикли у різних видів можуть суттєво відрізнятися і є такою ж іманентною властивістю популяцій, як й інші ознаки. Надалі дослідник ще раз повертався до опису природи відмінностей коливань чисельності нориць (Гиренко, 1962). Важливо зауважити, що Л. Гіренко явно перевиконав план дисертації: його тема, згідно з документами («Індивідуальний план аспіранта», затверджений 8.04.1948), була зареєстрована як «Екологія чагарникової польовки (*Pitymys subterraneus ukrainicus* Vinogr.)», проте робота в кінцевій версії охоплювала три види і була присвячена їх порівняльній екології.

Підготовка до захисту дисертації не була простою. Йому згадували минуле, і в особовій справі (аркуш 64) є чимала (півтори сторінки) «Пояснювальна записка Гіренка Л. Л. про перебування в полоні і на окупованій німцями території», спрямована до партійної організації ІЗАН. Такі були часи... Мусив терпіти не тільки свою хворобу, але й свавілля влади комуністичної партії, залишаючись все життя безпартійним.

Дисертація Л. Гіренка стала одним із перших в Україні спеціальних досліджень екології гризунів, продовжених у дисертаціях Н. Ладигіної (екологія хатніх мишей, 1954 р.), М. Рудина (екологія мишовидих гризунів західного лісостепу, 1959 р.), І. Турянина (гризуни Закарпаття, 1959 р.), К. Янголенко (екологія сліпаків, 1965 р.), А. Лисецького (угруповання гризунів полезахисних лісосмуг, 1965 р.), В. Издебського (гризуни Нижнього Дніпра, 1965 р.), Б. Пилявського (екологія гризунів високогір'я Карпат, 1967 р.) та ін.

Одним з перших в Україні (у середині 1950-х рр.) Л. Гіренко почав розвивати дослідження з екофізіології, зокрема досліджував обсяги споживання гризунами кисню, а згодом розробив нову конструкцію приладу, що дозволяє вимірювати інтенсивність дихання тварин при різних температурах (Гиренко, 1967 б). Ці дослідження проводилися на експериментальній базі Інституту зоології «Теремки», де знаходився Відділ експериментальної екології. Надалі подібні експерименти стали частиною дисертаційних досліджень інших теріологів цього відділу, у т. ч. М. Шевченка (1969), В. Гайченка (1977), С. Тесленка (1986) та ін.

Післядисертаційні дослідження Л. Гіренка продовжилися у тому ж напрямку — вивчення екології гризунів, насамперед різних видів полівок і нориць. За етикетковими даними на колекційних зразках гризунів, що зберігаються у колекціях, видно, що у наступні роки він працював у лісових масивах Черкащини, Кіровоградщини та Львівщини. Зокрема, відомі і ствержені публікацією (Гіренко, 1960) його збори гризунів в уроч. «Зелена Брама» на Черкащині, уроч. «Чорний ліс» (окол. с. Водне Знам'янського р-ну) на Кіровоградщині, в окол. с. Рудавка в Хирівському р-ні на Львівщині. Важливо відмітити наведені дослідником вказівки на поширення чагарникової нориці у Свердловському районі Луганщини (Гіренко, 1960), на значній віддалі від основного ареалу, що довгий час вважалося сумнівним, проте тепер підтвержене дослідженнями автора (Загороднюк, 2008).

Інститут в той час «щільно сидів» на госпдоговірних темах, зокрема розвиваючи напрямок боротьби зі шкідниками народного господарства. Тому, попри власне наукові інтереси, до такої роботи мав бути залучений і Л. Гіренко, що почалося після аспірантури, за чотири роки до захисту дисертації, у 1950 р. (Ковальова, Гіренко, 1950; Гіренко, 1955, 1956, 1957)¹. Експериментальні дослідження проводилися ним із 1952 р., на Криворіжжі (Дніпропетровська обл.) та на експериментальній базі Інституту зоології. Одне з них було присвячене вивченню можливих наслідків застосування фосфиду цинку для боротьби з гризунами на ланах. Було показано вибірковість диких птахів при поїданні зерна (отруєну принаду вони майже не вживали) та відсутність ознак отруєння у хижих ссавців і птахів при згодовуванні їм трупів загиблих від принади гризунів. З тексту статті (Гіренко, 1956) видно, що ці дослідження одночасно (разом?) з ним проводив В. Абеленцев, тобто ця тема була, очевидно, загальною темою відділу, в якому він працював. Наступного 1957 р. Л. Гіренко опублікував спільно з В. Абеленцевим капітальну, майже 20-сторінкову працю «Методи визначення чисельності шкідливих гризунів і боротьба з ними» (Абеленцев, Гіренко, 1957). Схоже, це була підсумкова робота за темою «боротьбістики», до якої він більше не повертався.

Після 1960 р. Л. Гіренко дещо зменшив свою дослідницьку активність, витрачаючи багато зусиль на науково-організаційну роботу. Давалися взнаки давні хвороби, набуті ще під час війни (полону), які не відступали, а прогресували. Восени 1961 р. він отримав посаду с. н. с. у Відділі хребетних (завідувач цього відділу з 1957 р. — проф. М. Воїнственський), де працював разом з такими відомими «хребетниками», як В. Таращук, М. Щербак, В. Абеленцев, В. Жежерін, Ю. Мовчан, В. Самош та ін. Окрім того, протягом 1963–1964 рр. він був на посаді вченого секретаря ІЗАН, що займало багато часу. На той час до обов'язків вченого секретаря входили як справи Інституту (плани, звіти, теми, аспіранти), так і справи Ради із захисту дисертацій (В. Іванова, особ. повід.). У 1961–1970 рр. його робоче місце було на III поверсі ІЗАН, у Відділі хребетних (кімн. 312), а в період роботи вченим секретарем ІЗАН — у кімнаті вченого секретаря, поруч із цим відділом².

1965 р. відновив свою роботу Відділ екології тварин (вже як Відділ експериментальної екології) під керівництвом проф. І. Сокура³. Цей відділ, в якому Л. Гіренко у 1947–1954 роках виконував своє дисертаційне дослідження, переїхав за межі Києва на експериментальну базу «Теремки». Л. Гіренко залишився у Відділі фауни хребетних, а згодом перейшов до новоствореного Музейного відділу (з характеристики, дата невідома), який у ті роки виокремився з Відділу фауни хребетних. У звіті від 9 грудня 1969 р. (очевидно, звіт за період 1965–1969 рр.) зазначено, що «За час роботи в музейному відділі значні зусилля було докладено до інвентаризації фондів колекцій ссавців, їх впорядкування та раціональному розміщенню у фондосховищі та ін. Мною було повністю розроблено вступну експозицію до класу ссавців, розміщену у двох вітринах (рис. 2), а також виконувалися інші роботи, пов'язані зі створенням нової експозиції зоологічного музею» (особова справа Л. Гіренка, арк. 78).

Принаймні з 1965 р. Леонід Леонідович був редактором стінгазети ІЗАН під назвою «Радянський зоолог». Юрій Семенов, який прийшов до ІЗАН 1965 р. і був на громадських засадах художнім редактором цієї стінгазети з бл. 1967 р., згадує, що газета виходила майже щомісяця (і точно до всіх свят, ювілеїв та інших подій в житті інституту та академії), і в ній розміщували багато важливої інформації про дослідження колег. На жаль, в архіві ІЗАН інформації про це немає, як немає й матеріалів зі стендів, присвячених ветеранам війни.

На відміну від першого періоду роботи в ІЗАН, коли він мусив доводити, що воював на фронтах і в полоні залишався патріотом, у новий період і за нового керівництва він отримав спокій та визнання. Згодом, у переддень 28 річниці Перемоги (8.05.1973) йому оголошено подяку від дирекції ІЗАН як активному учаснику війни та сумлінному працівнику.

¹ Всі три праці опубліковано в «Доповідах Академії наук», їх представив до друку акад. П. Свириденко.

² Ще пізніше, принаймні з 1970 р., його робоче місце знаходилося в кімнаті біля редакції «Вісника зоології», в одній із робочих кімнат нині Палеонтологічного музею ННПМ.

³ Сучасна його назва — Відділ популяційної екології.

Рис. 2. Сучасний вигляд першої та лівої частини другої вітрин у залі «Ссавці» Зоологічного музею ННПМ НАН України. Ці вітрини монтував Л. Гіренко, і вони не змінювалися з того часу.

Fig. 2. The current look of the first and left parts of the second showcase in the Hall of Mammals of the ZM NMNH NASU. These showcases were designed by L. Hirenko and since they were not modified.

Рис. 3. Підпис Леоніда Гіренка. Фото з особового аркуша з обліку кадрів від 1.06.1964 р.

У лютому 1967 р. Леоніда Леонідовича зараховано до штату Сектора науково-технічної інформації, у т. ч. до редакції створеного тоді наукового журналу «Вісник зоології». Цей був новий виток його творчої діяльності, який продовжував роботу над стінгазетою «Радянський зоолог», — він став науковим редактором «Вісника». Тоді у вихідних даних до журналу не зазначали редакторів, проте, як повідомила Є. Скоморовська (особ. повід.), літредактор і в подальшому на довгі роки відповідальний секретар редакції, Л. Гіренко однозначно був науковим редактором «Вісника», і, що почесно, першим його науковим редактором, залишаючись таким весь час від народження журналу (1967) до своєї смерті (1975)¹.

В ті роки відповідальним секретарем редакції «Вісника» була О. Сенченко, гуманітарій, яка прийшла до ІЗАН разом з І. Підоплічком з редакції УРЕ. Ольга Сазонтівна завжди покладалася на Л. Гіренка у підборі рецензентів (теріологічні праці та хроніку він аналізував сам), роботі з авторами тощо, і працював він завжди дуже відповідально й акуратно. Єлизавета Іванівна згадує, що знала Леоніда Леонідовича з 1970 р. (коли прийшла до редакції), і всі роки спільної з ним праці щоденно бачила його як надзвичайно сумлінного і старанного редактора, який м'яко, проте ретельно редагував рукописи колег, часто ходив до бібліотеки для з'ясування важливих деталей, консулювався з фахівцями. В усьому він був організований, сумлінний, натхненний, і при тому надзвичайно м'який, інтелігентний.

Сам Л. Гіренко у своєму звіті в грудні 1969 р. (три роки існування журналу) пише про це дуже скромно: «Тісні ділові зв'язки налагоджено з бібліотекою інституту та з редакцією журналу «Вісник зоології», яким я завжди надаю посильну допомогу, коли вона потрібна. Неодноразово організовував надходження до редакції рецензій...».

Окрім роботи в редакції, працюючи співробітником Відділу науково-технічної інформації, Л. Гіренко, як свідчить той самий звіт, складав та редагував реферати по закінчених розділах науково-дослідних тем співробітників ІЗАН і друкував ці реферати на облікові картки для ВІНІТІ, а також готував повні звіти для того ж інформаційного центру та заявки на нові теми для проходження державної реєстрації. Великим фронтом робіт була також підготовка документації й матеріалів про досягнення ІЗАН та Відділення загальної біології для павільйону «Наука» на Виставці передового досвіду в народному господарстві УРСР. Звіт включав також наукову частину та інформацію про роботу в Музейному відділі.

¹ Є. Скоморовська пояснила, що офіційний статус наукових редакторів у наукових журналах АН УРСР було запроваджено лише бл. 1975–1980 рр., на підставі відповідної постанови Президії АН УРСР.

У науковій частині звіту 1969 р. зазначено, що за час роботи у Відділі хребетних він проводив дослідження еколого-фізіологічних особливостей гризунів, зокрема вивчав зміни споживання кисню й кількості еритроцитів у нориці рудої за різних умов середовища, проводив випробування нових синтетичних сполук як можливої отрути для шкідливих гризунів. Він розробив і виготовив нову конструкцію приладу для визначення обсягів споживання кисню гризунами за різних температур, створив 4-канальний самописець (з таймером) на основі світлочутливих матеріалів для еколого-фізіологічних експериментів з гризунами; провів величезну роботу з обладнання лабораторії необхідними приладами й матеріалами.

З цього звіту відомо також, що Леонід Леонідович за звітний період виступив офіційним опонентом двох дисертаційних праць (автори цих дисертацій не відомі).

Навесні 1970 р. (14 квітня) на підставі згаданого звіту й результатів таємного голосування Вченої ради ІЗАН Л. Гіренка переобрано на посаду с. н. с. Відділу науково-технічної інформатики на новий 5-річний термін (тобто на термін до весни 1975 р.). За сумісництвом Леонід Леонідович працював у наукових відділах (на жаль, важко зрозуміти, в яких саме: у звіті 1969 р. мова йде і про Відділ хребетних, і про Музейний відділ [найімовірніше, мова має йти про «музейну групу» при Відділі хребетних ІЗАН]). У травні 1974 року він став с. н. с. Лабораторії охорони наземних хребетних ІЗАН (про цю лабораторію сказано вище).

Нам відомі дві його наукові публікації цього часу (після 1967 р.): про адаптивні особливості пістрявого забарвлення ховрахів (Гиренко, 1967 в) та про першу достовірну знахідку в Україні жолудниці, або т. зв. «садової соні» (*Eliomys quercinus*) (Гиренко, Литвиненко, 1971)¹.

Перша з них ставить цікаві питання про значення та співвідношення особливостей забарвлення і поведінки (розчленівне при затаюванні, але занадто пістряве при втечі) як захисту ховрахів від нападів хижаків. Друга стаття, стверджена цінним фактичним матеріалом (зразок в ННПМ: рис. 4), викликала помітний резонанс серед фауністів та спонукала дослідників теріофауни до нових пошуків *Eliomys* в Україні (Макарчук, 1973; Лозан та ін., 1990; Безродный, 1991; Zagorodniuk, 1998 та ін.).

У 1967–1974 роках Л. Гіренко опублікував кілька хронікальних статей: бібліографічний огляд зоологічної літератури (Гиренко, 1967 а) та дві меморіальні статті — пам'яті відомого медичного зоолога Василя Василенка² (Гиренко, Литвиненко, 1967) та з нагоди 75-річчя свого наукового керівника і вчителя — академіка АН УРСР Павла Свириденка (Гиренко, 1968).

Тоді ж ним опубліковано дві рецензії у «Віснику зоології». Перша з них присвячена монографії лєнінградського колеги П. Смирнова «Еколого-фізіологічні дослідження деяких видів гризунів» (Гиренко, 1970). Другою і останньою відомою мені його публікацією стала рецензія на монографію М. Лозана «Гризуні Молдавії» (Гиренко, 1974).

Рис. 4. Зразок *Eliomys quercinus* в експозиції ННПМ, описаний Л. Гіренком 1971 р. як перша достовірна знахідка цього виду в Україні.

Fig. 4. A specimen of *Eliomys quercinus* in the exhibition of NMNH described by L. Hirenko in 1971 as the first reliable finding of this species in Ukraine.

¹ Співатор «Е. Ф. Литвиненко» — зоолог Республіканської СЕС; саме вона здобула унікальний зразок «вовчка» при обліках дрібних ссавців на пастко-лініях в Уманському районі.

² В. Василенко, очевидно, був співучнем Л. Гіренка по університету (навчався на біофаці КДУ протягом 1937–1942), а надалі став відомим епізоологом, досліджуючи вогнища чуми, туляремії та інших зоонозів та гризунів, що залучені до цих зоонозів, у тому числі в Україні. В останні роки життя В. Василенко був керівником Відділу особливо небезпечних інфекцій при Республіканській СЕС.

Післямова

Багато хто зі старших колег згадують Леоніда Леонідовича як надзвичайно виважену, добру і високо освічену людину. Його струнка постать, коротко стрижене сиве волосся, спокійний голос запам'яталися багатьом. З роками він все частіше усамітнювався, ховаючи свою незручну хворобу, псоріаз, набуту ще в роки війни, а з роками прогресуючу.

Щоосені він їздив у відпустку до моря, і йому ставало легше. Очевидно, що саме це було причиною недовгого перебування вченим секретарем Інституту і уникнення частих поїздки на конференції. Проте, він продовжував працювати до останнього свого дня. 4 січня 1975 р. Леонід Леонідович помер...

Всі колеги, які знали Л. Гіренка і своєю участю допомогли збирати матеріали для цієї статті (В. Боярчук, Л. Щур, Є. Скоморовська, І. Акімов, Ю. Семенов, Т. Бутейко), згадують його як надзвичайно інтелегентну та високоерудовану людину. За спогадами старших колег-теріологів І. Сокура та Б. Пилявського (особ. повід.), з якими автор мав часті спільні наукові справи упродовж багатьох років, Л. Гіренко був фаховою і добропорядною людиною.

Судячи з того, що довгі роки його колекції та робочі матеріали зберігалися у Відділі екології ІЗАН, його доробки викликали інтерес колег. Він не залишив великого списку публікацій, проте більшість з них є чималими за обсягом і ґрунтовними за глибиною опрацювання теми. Чимало його наукових праць містять дотепер важливу інформацію і часто цитуються.

Л. Гіренко увійшов до плеяди успішних дослідників теріофауни України і неодноразово продемонстрував, що кожна актуальна тема і кожна маловідома група ссавців можуть бути досліджені на належному рівні, якщо підійти до організації роботи з належними вихідними знаннями і бажанням здобути нові знання. Маючи 20-літній досвід роботи у Відділі екології ІЗАН, в якому пройшов становлення Л. Гіренка, та виконавши дисертаційну роботу за тими самими об'єктами дослідження, що були в дисертації Л. Гіренка, а також знаючи цінність праць цього дослідника, автор цієї розвідкою виконав важливу для нашого товариства задачу і свій приємний обов'язок — розшифрувати і висвітлити деталі біографії та наукової роботи непересічного дослідника теріофауни України. Світла йому пам'ять.

Подяки

Красно дякую колегам-зоологам Б. Пилявському (Тернопільський державний університет), І. Поліщуку (Біосферний заповідник Асканія-Нова), Ж. Розорі (Київський національний університет ім. Т. Шевченка), В. Боярчук та І. Акімову (ІЗАН) за повідомлені важливі деталі щодо життя та наукової діяльності Л. Гіренка. Дякую І. Ємельянову, А. Пашкову, Ю. Семенову (ННПМ), Т. Бутейко та В. Івановій (ІЗАН) за допомогу в організації пошуку інформації. Моя подяка Л. Шевченко (ННПМ) за сприяння в опрацюванні колекційних зразків. Дякую Т. Марченко (Наукова бібліотека ІЗАН) за допомогу у бібліографічному пошуку та добірку відбитків праць Л. Гіренка, а також співробітникам Архіву ІЗАН за можливість працювати з особовою справою Л. Гіренка. Моя величезна подяка колишнім співробітникам ІЗАН Л. Щур, Г. Щербак та Є. Скоморовській за цінні спогади про Л. Гіренка та факти з історії інституту. Дякую І. Рогатко та Т. Бутейко за величезну допомогу в пошуку фотографій Л. Гіренка і представлену ними фотографію для розміщення у цій статті.

Рис. 5. Леонід Гіренко в експедиції 1974 р. (фото з архіву І. Рогатко). Це єдина відома автору фотографія науковця після 1947 р. і, очевидно, одна з останніх його фотографій.

Публікації Л. Гіренка (хронологічний порядок)

- Шкільний К. С., Гіренко Л. Л. Матеріали до фауни птахів і звірів північного Наддніпров'я Чернігівщини // Київський держ. університет. Студентські наукові праці. — Київ, 1939. — Збірка 4. — С. 123–154.
- Ковальова М. Ф., Гіренко Л. Л. Інструкція по боротьбі з ховраками. — Харків : Держ. с.-г. видав., 1950. — 14 с. (Затверджено Мін. сільськ. госп. УРСР 12 квітня 1950 р.).
- Гіренко Л. Л. К вопросу о распространении черной крысы в УССР // Труды Зоологического музея / Київський державний університет. — Київ, 1950. — Том 2. — С. 75–95.
- Свириденко П. А., Гіренко Л. Л. Значение обонятельного рецептора при разыскивании грызунами корма // Труды Института зоологии АН УССР. — Киев, 1951. — Том 6. — С. 94–116.
- Гіренко Л. Л. До екології чагарникової полівки // Збірник праць Зоологічного музею / АН Укр. РСР. — Київ, 1952. — № 25. — С. 46–64.
- Гіренко Л. Л. Сравнительная экология кустарниковой, серой и рыжей полевков : Автореф. дис. ... канд. биол. наук (научн. рук. проф. П. А. Свириденко); Ин-т зоол. им. И. И. Шмальгаузена. — Киев, 1954. — 14 с.
- Гіренко Л. Л. Про можливість розширення сезону застосування отруєних принад у боротьбі з крапчастими ховраками // Доповіді Академії наук Української РСР. — 1955. — № 2. — С. 192–193.
- Гіренко Л. Л. Деякі зауваження до застосування отруєних принад у боротьбі з гризунами // Доповіді Академії наук Української РСР. — 1956. — № 2. — С. 197–199.
- Гіренко Л. Л. До методики визначення смертельних доз фосфіда цинку // Доповіді Академії наук Української РСР. — 1957. — № 4. — С. 410–412.
- Абеленцев В. И., Гіренко Л. Л. Методы определения учета численности вредных грызунов и борьба с ними // Методы учета паразитологической ситуации и борьба с паразитами с.-х. животных. — Киев, 1957. — С. 178–196.
- Гіренко Л. Л. Нові дані з екології та географічного поширення в УРСР української чагарникової полівки — *Microtus (Pitymys) subterraneus ucrainicus* Vinogr, 1922 // Праці Інституту зоології / АН УРСР. — Київ, 1960. — Том 16. — С. 31–42.
- Гіренко Л. Л. Статии обитания и колебания численности некоторых видов полевков // Вопросы экологии (Материалы 4-й экол. конф.). — Киев, 1962. — Том 4, вып. 6. — С. 45–46.
- Гіренко Л. Л. Інформація о зоологической литературе, имеющейся в магазине издательства «Наукова думка» // Вестник зоологии. — 1967 а. — № 4. — С. 90–92.
- Гіренко Л. Л. Анализатор потребления кислорода (новая конструкция прибора для определения интенсивности потребления кислорода мелкими грызунами при разных температурах) // Вестник зоологии. — 1967 б. — № 5. — С. 88–94.
- Гіренко Л. Л. О биологическом значении окраски суслика крапчатого (*Citellus suslicus* Güld.) // Вестник зоологии. — 1967 в. — № 6. — С. 73–76.
- Гіренко Л. Л., Литвиненко Е. Ф. Памяти Василия Спиридоновича Василенко // Вестник зоологии. — 1967. — № 6. — С. 92–93.
- Гіренко Л. Л. Павел Александрович Свириденко (к 75-летию со дня рождения) // Вестник зоологии. — 1968. — № 2. — С. 89–91.
- Гіренко Л. Л. [Рецензия:] П. К. Смирнов. Эколого-физиологические исследования некоторых видов грызунов // Вестник зоологии. — 1970. — № 2. — С. 83–85.
- Гіренко Л. Л., Литвиненко Е. Ф. Находка садовой сони (*Eliomys quercinus* L., 1776) на Украине // Вестник зоологии. — 1971. — № 1. — С. 46–51.
- Гіренко Л. Л. [Рецензия:] Лозан М. Н. Грызуны Молдавии. История становления фауны и экология рецентных видов // Вестник зоологии. — 1974. — № 5. — С. 89–91.

Література

- Аргиропуло, А. И. Сем. Muridae — мыши. — М., Л. : Изд-во АН СССР, 1940. — 170 с. — (Серия: Фауна СССР; Том 3 (Млекопитающие), вып. 5; Новая серия, № 21. Ред. А. А. Штакельберг).
- Атемасова, Т. А., Кривицкий, И. А. Владимир Михайлович Аргоболевский // Атемасова Т. А., Кривицкий И. А. (сост.). Орнитологи Украины. Библиографический справочник. — Харьков, 1999 а. — Вып. 1. — С. 59–61.
- Атемасова, Т. А., Кривицкий, И. А. К. С. Школьный // Атемасова Т. А., Кривицкий И. А. (сост.). Орнитологи Украины. Библиографический справочник. — Харьков, 1999 б. — Вып. 1. — С. 139.
- Безродный, С. В. Распространение сонь (Rodentia, Gliridae) на Украине // Вестник зоологии. — 1991. — № 3. — С. 45–50.
- Відділ моніторингу та охорони тваринного світу. 75 років // Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена / НАН України; За ред. Г. А. Городиської та Н. С. Новиченко. — Київ, 2005. — С. 69–71.
- Виноградов, Б. С. Нахождение в Южной России рода *Pitymys* McMurtrie // Известия Петроградской станции защиты растений от вредителей. — 1922. — Том 3. — С. 7–10.

- Загороднюк, І. В. Таксономія, розповсюдження і морфологічна змінність полевок роду *Terricola* Східної Європи // Вестник зоології. — 1989. — Том 23, № 5. — С. 3–14.
- Загороднюк, І. В. Особливості географічного розповсюдження і рівні чисельності *Terricola subterraneus* на території СРСР // Зоологічний журнал. — 1992. — Том 71, вип. 2. — С. 86–97.
- Загороднюк, І. Природна історія пацюка чорного (*Rattus rattus*) в Україні // Урбанізоване навколишнє середовище: охорона природи та здоров'я людини / Під ред. В. Костюшина. — Київ, 1996. — С. 228–231.
- Загороднюк, І. В. Нориці (Rodentia: Arvicolidae) в басейні Сіверського Дінця: біотопний розподіл, зміни ареалів, видова ідентифікація // Вісник Харківського національного університету. Серія «Біологія». — 2008. — № 7 (814). — С. 74–93.
- Зоологічний музей // Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена / АН УРСР; Отв. ред. В. А. Топачевский. — Київ : Наукова думка, 1981. — С. 29–37.
- Лозан, М. Н., Белик, Л. І., Самарський, С. Л. Сони (Gliridae) юго-запада СРСР. — Кишинев, 1990. — 144 с.
- Мазурмович, Б. М. Розвиток зоології на Україні. — Київ : Вид-во Київського університету, 1972. — 229 с.
- Макарчук, П. Е. О знаходженні садової сони (*Eliomys quercinus* L.) на території Ровенської області // Вестник зоології. — 1973. — № 1. — С. 77–78.
- Мітін, Ю. В., Васильєв, В. М., Науменко, О. М. Історія кафедри оториноларингології Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця (Повідомлення 1) // Журнал вушних, носових і горлових хвороб. — Київ : Просвіта, 2011. — № 3. — С. 75–85.
- Отдел популяционной экологии и охраны наземных позвоночных // Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена / АН УРСР; Отв. ред. В. А. Топачевский. — Київ : Наукова думка, 1981. — С. 64–67.
- Підоплічко, І. Г. Підсумки дослідження погадок за 1924–1935 рр. // Збірник праць зоологічного музею. — Київ, 1937. — № 19. — С. 101–170.
- Свистун, В. І. Динотерії України. — Київ : Наукова думка, 1974. — 52 с.
- Сокур, І. Т. Млекопитающие фауны Украины (Исторические изменения, экология, практическое значение и пути рационального использования) : Автореф. дис. ... докт. биол. наук / Харьк. гос. ун-т. — Харьков, 1961. — 36 с.
- Шарлемань, М. Матеріали до фауни звірів та птахів Чернігівської області. — Київ : Вид-во Укр. акад. наук, 1936. — 117 с.
- Zagorodniuk, I. Specimens of *Eliomys quercinus* (Mammalia) collected in the Ukraine // Вестник зоології. — 1998. — Том 32, № 5–6. — С. 32.